سیستمی پاتریارکی.. سیستەمی بەمنداڵی حوکمکردنی باوك

زیرەك عەبدوڵڵا

دەسپێك: پێش ئەوەی بچینە نێو پانتاییەکانی ئەم باسەو بەئاقارەکانیدا شۆڕبینەوە, باشترێکە بڵێین ئەم باسە هەوڵدانێکە بۆ ئەگەری لەتوانادابوونی خوێندنەوەو ڕاڤەکردنو دواجار تێگەیشتنی ڕۆح درێژترینو دورمەوداترین سیستەمی ژیانکردنی مرۆڤ لەمێژووی نوسراوو بەپەڕکراوی مرۆڤایەتیدا کە سیستەمی باوکسالاری (پاتریارکی)یە. نەخشەی سەرەکیو گشتی ئەم باسە لەحەوت بەش پێکدێت, لەهەر بەشێکدا هەوڵدەدرێت ئاقارێك لە ئاقارەکان.. ڕەهەندێك لە ڕەهەندە پەیوەستدارەکانی باسەکە بەسەربکرێتەوەو قسەی لەسەر بکرێت, دواجار بەکۆی بەشەکان تەواوی باسەکە دەکەوێتە بەر دیدی خوێنەری بەڕێز.

بەبۆچوونی من بۆئەوەی لەسیستەمی پاتریارکی(باوکسالاری) بگەین وا پێویست دەکات پرسیارگەلێك لەبارەی سیستەم خۆیو ئەو ژینگەو واقیعەی لێوەی هاتۆتە بوونو تیایدا بەردەوامی بەخۆی داوە بکەین, لەوانە سیستەمی پاتریارکی (باوکسالاری) چییە؟ مێژووی سەرهەڵدانو هاتنە ئارای بۆ کەی دەگەڕێتەوە؟ هۆکارەکانی هاتنەبوونی چین؟

سروشتو سیماکانی سیستەم چین؟ لایەنە پۆزەتیڤو نێگەتیڤەکانی سیستەم چین؟سەرەنجامی سیستەم بەرەو کوێ دەچێت؟.. ئەمانەو رستێك پرسیاریتری لەمجۆرە بۆ تێگەیشتنی سیستەم پێویستە بکرێنو بخرێنە بەرباسو لێکۆڵینەوە. هەر لەسەر ئەم ئەساسەوە هەر بەشێکی ئەم باسە تەرخانە بۆ قسەکردنو لێکدانەوەو بەدواداچوونی هەر پرسیارێك لەم پرسیارانەی پێشەوە, بەمانایەکیتر هەر پرسیارێك لەمانەی سەرەوە تەوەرەی سەرەکی ئیشکردنی منە لەهەر بەشێك لەبەشەکانی ئەم باسەدا, ئەم پرسیارانە شەش بەشی سەرەتایی باسەکە پێك دەهێنن, بەڵام جگە لەمانە بەشی حەوتەمو کۆتایی تەرخانکراوە بۆ ئەنجامگیرییەکی کورتو پوختی باسەکە.

" سیستەمی پاتریارکی (باوکسالاری)چییە؟"

سیستەمی پاتریارکی سیستەمێكو ستایلێکی تایبەتی ژیانکردنی مرۆڤە, لەزەمەنێك لەزەمەنەکانی مێژووی ژیانی مرۆڤایەتیدا سەریهەڵداوە, تیایدا باوك سەروەرو باڵادەستو دەسەڵاتداری پێکهاتە پەیوەستەکەیەتی, لەم سیستەمەدا باوك سەنتەرئاسا بڕیار بەدەستی گەورەیە, مەرجەعو نەخشەداڕێژەرو بەڕێوەبەری دونیای پێکهاتەکەیەتی(خێزان _ کۆمەڵگا_...), باوك بەپێی حەزو خواستو تێفکرینو جیهانبینیەکانی خۆی دونیای پێکهاتە پەیوەستەکەی بەڕێوە دەباتو قاڵب ڕێژی دەکاتو فۆرمێکی تایبەتی

پێ دەبەخشێت, بەشێوەیەکیتر باوك ئامرو ناهی هەموو شـــتو پرســـە گرنگـــەکانی پێکهاتەکەیـــەتیو چوارچێوەیەکی بۆ پەیوەندییەکانی ئەندامانی(دایك_ کـوڕ _ کـچ)و چـۆنیەتی ژیانکردنیـان دانـاوە لەگشـت بوارە جیاجیاکاندا, ئـەم سیسـتەمە ماوەیـەکی زەمـەنی زۆرە هاتۆتـە ئاراوەو تائێسـتاش لـەزۆر شـوێندا بـوونی هەیە, ئەم سیستەمە لەدروستبوونیدا هۆکارو پاڵنـەری تایبـەتی هەیـەو لەبـەردەوامبوونو درێژبوونەوەشـی ئامرازی یارمەتیدەری تایبەتی هەیە.

" مێژووی سەرهەڵدانی سیستەمی پاتریارکی"

پێویســـتە بـــوترێ کـــەوا قســـەکردن لەســـەر دەستنیشـانکردنی مێـژووی سـەرهەڵدانی سیسـتەمی پاتریـارکی (باوکســالاری دەســەڵاتگەرا), قســەکردنە لەسـەر شـتێکی نادیـارو تەمومـژاوی کـەوا لەمێـژووی مرۆڤایەتیدا بوونێکی واقیعیانەو بەرهەستیانەی هەیە, دەستنیشـــانکردنی(شـــوێنکاتی) ســـەرهەڵدانو هاتنـەئارای سیسـتەمی پاتریـارکی ئەگـەر لەلایـەن هـەر مێـژوو نووسـێكو هزرڤانێـكو ئەنترۆپۆلۆژیسـتێکەوە بکرێـت, هەمیشـە ئەگـەری ناتـەواویو ناڕاسـتی هەیـە, بـەردەوام دەشێت شـوێنی گومـانکردنو باوەڕنـەکردنو هەڵوەستەبۆکردنو پرسیارلێکردن بێت, ئەمەش چونکە بەشـــێکی زۆری مێـــژووی مرۆڤایـــەتی بەتایبـــەتی ســەرەتاکانی هاتنـەبوونی مـرۆڤ نادیـارو نەنووسـراوە هـەروەکو ئـەوەی (داروین)پێـی وایـە, بۆیـە لـەئامادەیی مێــژووێکی دوورو درێــژی نادیـــارو نەنووســـراودا ئەســـتەمە بڕیـــاریکی مێژوویانـــەی سەدەرســـەد ڕاستودروسـت لـەبارەی دەستنیشـانکردنی سـەرەتای ســەرهەڵدانو هاتنـــەئارای سیســتەمێكو ســتایلێکی ژیانکردنی مرۆڤ(پاتریارکی) بدرێت.

بـــەپێی ئـــەو پۆلێنانـــەی کـــەوا بەشـــێکی زۆر لەمێژوونووسـانو ئەنترۆپۆلۆژستانو سۆسیۆلۆژستان کردوویانـــە بـــۆ سیســـتەمی بـــەڕێوەبردنی خێـــزانو کۆمـەڵگاو یـەك بـەدوای یـەك داهـاتنی مێژوویانـەیان, باوکســـالاری وەك سیســـتەمێك لـــەدوای سیســـتەمی دایکسالارییەوە هاتۆتە بوون.(باخۆفن)* لەکتێبی(ماڤی دایك), (ماکلێنان)** یش لەتوێژینەوەکانی لە(مێژووی کۆن)و کتێبی(هاوسەرگیری سەرەتایی) هەردووانـەیان جەخت لەسەر بوونی سیستەمێکی ژیاری دەکەن کەوا پـێش باوکسـالاری بـوونی هـەبوەو تیایـدا پەیوەنـدی خوێنگەرایی لەڕێگای هێڵی(دایك)ەوە بووە.(١)

هـــەروەها(مۆرگـــان)*** و چـــەند هزرڤـــانو ئەنترۆپۆلۆژستێکی تریش جەخت لەسەر ئەوە دەکەن کـەوا سیسـتەمی دایکسـالاری (ماتریـارکی) ئـەوەڵین سیسـتەمی ڕێکخـراوی بـەڕێوەبردنی خێزانـە, ئینجـا باوکسالاری(پاتریـارکی) لـەدوای ئـەودا دێـتو جێگـای دەگرێتەوە.

هـەر لەمبارەیـەوە (ئـەریك فـرۆم) دەڵێـت:(یـەکێك لەقۆناغـە سـەرنج ڕاکێشـەکانی مێـژووی مرۆڤایـەتی شۆڕشێکە پێـی دەوترێت شۆڕشـی بەردینی نوێ, ئـەم شۆڕشـە (دە)هـەزار سـاڵ لەمەوبـەر روویـداوە) هـەروەها دەڵێـت: (لەسـاڵانی یەکـەمی شۆڕشـی بـەردینی نوێـدا (چـوار)هـەزار سـاڵی یەکـەم, کۆمـەڵگاکان بەئاشـتیو ئاسوودەیی ژیانیـان دەگوزەراند, لـەوە دەچێت لـەدێی بچـووکدا نیشـتەجی بـوبنو سیسـتەمی دایکسـالاری تیایاندا باڵادەست بووبێت) (٢).دیسان بۆزیاتر جەخت کـــردن لـــەو پرســـە (گێـــردا لێرنـــەر)**** دەڵێـــت: (بەرلەوەی باوکسالاری لەکۆمەڵگای سۆمەریو ئەکەدی کـۆن دروسـت بـبێ, ئـافرەتی دەسـەڵاتدار هـەبوون) (٣).کەواتـە بـەپێی ئـەو راو بۆچـونو حوکمدانانـەی پێشـــەوە باوکســـالاری دوای دایکســـالاری دووەمـــین سیســـتەمی ڕێکخـــراوە لـــەنێو خێـــزانو کۆمـــەڵگا ســـەریهەڵداوەو بـــەپێی یاســـا و ڕێســـا و نـــۆرمو تایبەتمەنـدیو خەسـڵەتەکانیەوە دونیـای پێکهاتـە پەیوەستەکەی بەڕێوە بردووە.

ئەگەرچـــی بـــوونی یـــاخود هـــاتنی سیســـتەمی ژیـانکردنی پاتریـارکی لـەدوای ماتریارکیـدا وەکـو

فاكتێكی مسۆگەرو حاشا هەڵنەگر پیشاندەدرێتو سەیردەكرێت لەلایەن مێژوونووسانو هزرمەندانی بواری ئەنترۆپۆلۆژیو سۆسیۆلۆژی, بەلام هێشتا شوێنكاتی سەرهەڵدانی سیستەم جێگای باسو لێكۆڵینەوەیەو بەتەواوی یەكلایی نەبۆتەوە.

سەبارەت بەسەرەتایی سەرهەڵدانو هاتنەئارای سیستەمی پاتریاركی(ئەریك فرۆم) دەڵێت: (سیستەمی باوكسالاری نزیكەی(٣-٤) هەزار ساڵ بەر لەزاین هاتۆتە گۆڕێ) (٤). هەروەها (گێردا لێرنەر) دەڵێت: (سەرەتاكانی دروست بوونی باوكسالاری دەگەڕێتەوە بۆ هەزارەی دووەمی پێش زاین, پرۆسەی ئۆرگانیزە بوونیشی لەهەر كۆمەڵگایەكی رۆژهەلاتی كۆن نزیكەی ٥٠٠-٩٠٠ ساڵ پێش زاین گەیشتە ئەوپەڕی خۆی) (٥), بەپێی قسەو حوكمەكانی هەریەكە لە(فرۆم) و(لێرنەر) مێژووی سەرهەڵدانو هاتنەئارای سیستەمی پاتریاركی دیارو زانراوە, بەلام پرسیار لێرەدا ئەوەیە ئایا ئەم مێژووە دەستنیشانكراوو حوكم لەسەردراوە سەد دەر سەد بەتەواوی راستو دروستە؟ چۆن دڵنیابین لەوەی ئەم مێژووە دیاریكراوە راستو دروستە؟

لەڕاستیدا من لەگەڵ ئەوەدا نیم بەبڕیارێكی پێشینە خۆمان بارگاوی كردبێتو یەكڕاست هێڵێكی راستو چەپ بەسەر كۆی حوكمی ئەم بیرمەندو مێژوونووسو ئەنترۆپۆلۆژستانە دابهێنرێتو بەهێچ جۆرێك قبوڵنەكرێتو بەنازانستیو ناڕاستو نادروست لێكبدرێتەوە, بەبێ ئەوەی لێكۆڵینەوەیەكی زانستیو میتۆدی بۆبكرێت.. بەلام دیسان لەگەڵ ئەوەشدا نیم بەئاسانی ئەم حوكمدانانەو ئەم دەستنیشانكردنانە بەبێ هەڵوەستە بۆكردنو پرسیارلێكردنو خستنە ژێر گومانو رەخنە زانستیو میتۆدیەوە قبوڵبكرێت.

"هۆكارو پاڵنەرەكانی هاتنەئارای سیستەمی پاتریاركی"

لەنێو كۆمەڵگای مرۆڤایەتیدا هیچ دیاردەیەك یا رووداوێك نادۆزرێتەوە كەوا لەساتی هاتنەبونیدا یا لەروودانیدا هۆكارو پاڵنەری پارمەتیدەرو تایبەتی نەبێت, ئەمەش تەواو پەیوەستە بەو واقیعەو بەو ژینگە كۆمەلایەتییەی دیاردەكە یا رووداوەكەی تیادا روودەدات, ئەمە هاوكێشەی هەر رووداوێكو گۆڕانێكو دیاردەیەكە كە لەنێو ژیانی كۆمەلایەتیانەی كۆمەڵگای مرۆڤایەتی دروست دەبێت یا دێتەبوون. بێگومان ئەم هاوكێشەیەو ئەم حوكمەی سەرەوە بەسەر سیستەمی پاتریاركیش پراكتیك دەبێتو سەد دەر سەدیش راستە.

سیستەمی پاتریاركی باوكسالاری دەسەلاتگەرا وەكو سیستەمێكی ژیانكردنی مرۆڤایەتی كەوا لەزەمەنێكی مێژووی سەریهەڵداوە بێ هۆكارو پاڵنەری تایبەتی ناهاتۆتە بوون, هۆكارو پاڵنەرەكانیش جیاجیانو پەیوەستن بەبوارگەلێكی كۆمەڵگا لەوانە(كۆمەلایەتی _ ئابوری _ ئیداری _ ئاینی _ دەروونی _ پەروەدەیی _ مۆراڵی ..هتد). كەواتە ئەگەر بمانەوێت لەهۆكارو پاڵنەرەكانی هاتنەئارای سیستەمی باوكسالاری بكۆڵینەوەو دەستنیشان بكەین, ئەوا دەبێت قسە لەبوار جیاجیاكانی واقیعی ژیاریو كۆمەلایەتی ئەو سەردەمە بكەین كەوا سیستەم تیایدا سەریهەڵداوە.

هەروەكو ئەوەی بەشێك لەهزرمەندانو پسپۆڕان جەختیان لەسەر كردووەو ئاماژەیان پێداوە باوكسالاری دوای دایكسالاری هاتۆتە بوون, كەواتە باوكسالاری بەسەر دایكسالاریدا هاتووەو ئینقلابی لەسەركردووە, مەبەست لەناوی بردووەو جێگای گرتۆتەوە, بۆیە دەبێت ئێمە بەلایەنی كەمەوە ئاگاداری ئەو واقیعە ژیارییە بین كە تیایدا سیستەمی دایكسالاری بەپێی یاساو نۆرمو خەسڵەتو تایبەتمەندییەكانی دوونیاكەی بەڕێوە بردووە.

هەر بەپشت بەستن بەو واقیعەو دەتوانین(بەپێی توانا) بەشێکی هۆکارو پاڵنەرەکانی هاتنەئارای سیستەمی پاتریارکی دەستنیشان بکەین, کەوا لەم چەند خاڵەی خوارەوە کورتی دەکەمەوە

١/ لایەنی سیاسی: واقیعی کۆمەڵایەتی ئەو سەردەمەی باوکسالاری تیایدا سەریهەڵداوە(هەروەها سەردەمەکانی تریش), واقیعێکی توندو شەڕانگێزی بووە, بەردەوام رووبەڕووبوونەوەو بەریەککەوتن و پێکدادان لەئارادا بووە, مەنتیقی هێز مەنتیقی زاڵ و بالادەست بووە, بەمەش بەردەوام بێ هێزەکان بوونەتە نێچیری بەهێزەکان (لەرووی فیزیکی و جەستەیی), بۆجیاکردنەوەی خێزان و پاراستن و مانەوەیان بەشێوەیەکی بەردەوام پێویست بەبوونی هێزێکی فیزیکی دەکرد کەئەمە لەلای ئافرەتدا دەست نەدەکەوت, ئەمەش لەبەر چەندین هۆی سروشتی فسیۆلۆژی و واقیعی کۆمەڵایەتی, بەڵام بەپێچەوانەوە ئەم هێزە لەلای پیاودا دەست دەکەوت, بۆیە سەنتەرایەتی و سەرکردایەتی خێزان لەدایکەوە بۆ باوك گوازرایەوە.

٢/ لایەنی ئابووری و بەڕێوەبردن: بارودۆخی ژیان و ئاستی گوزەرانی خێزان لەو سەردەمەدا زەحمەتەو گران بووە, مرۆڤ بۆ دەستەبەرکردنی پێداویستیە رۆژانەییەکانی پشتی بەهێزی بازوو بەستاوە, کشتوکاڵکردن و راوکردن دوو پیشەو خوی سەرەکی مرۆڤ بوون کەوا لەڕێگایەوە خۆراك و پێداویستی رۆژانەی پێ دابینکردوون, ئەمانەش راستەوخۆ پێویستیان بەهێزی بازوو بووە, ئەم هێزی بازووەش لەلای پیاودا دەست دەکەوت, جگە لەمانە ئاشکرایە سروشتی جەستەی ئافرەت لەماوەی زەمەنی جیاجیادا تووشی حاڵەتی وادێت کەناتوانێت بەشداریکردنێکی راستەوخۆو بەهێز بکات لەپراکتیزەکردنی کارو ئەرکە قورسیەکانی رۆژانە بۆ مەبەستی دەستەبەرکردنی پێداویستیەکانی خێزان, بۆنمونە حاڵەتی سك کردن(دووگیانی) و عادەبوون.. ئەمە لەلایەك, لەلایەکیتردا بونی کۆیلە لەنێو خێزاندا وایکرد بۆ مەبەستی کۆنترۆڵکردن و بەکارهێنانیان(بەگوێرەی مەبەست) پیاو زیاتر رۆڵ بگێرێت لەنێو خێزاندا هەم بۆ ئیدارەکردنی خێزان و هەمیش بۆ دەستەبەرکردنی پێداویستی رۆژانەی مرۆڤەکان. لێرەوە دەبێت هەم خاڵی یەکەم و هەمیش دووەم ئەوە دیاری دەکەن, کەوا هۆکارێکی سەرەکی هاتنەئارای سیستەمی باوکسالاری دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازی کردنی رەگەزی(نێرو مێ) لەنێوان مرۆڤەکاندا, ئەم جیاوازییەش کورت کراوەتەوە سەر هێزی جەستەیی و فیزیکی.

٣/ لایەنی ئاینی: ئاین بەڕۆڵی خۆیدا هۆکارێك و پاڵنەرێکی زۆر کاریگەرە لەسەر بەسەنتەربوونی باوك و هاتنەئارای سیستەمی باوکسالاری, بەڵام چۆن؟ ئاشکرایە لەنێو سیستەمی دایکسالاریدا تەنها باوانێکی منداڵ کە ناسرابێت دایکە, منداڵ لەڕێگای خوێنگەرایی دایکەوە دەناسرایەوە, بەمە دایك گەیشتبووە ئاستی سەروەری و بالادەستی تەواو و حوکمی تەواوی (جینیکۆکراتی)(genecocratie), لەم سیستەمەدا ژن فرەمێردی(polyandry)(شووکردن و هاوسەرێتی کردنی ژنێك لەگەڵ چەند پیاوێك لەیەککاتدا) هەبوو, ئەمە وایکردووە باوکی منداڵ نەناسرێت, ئەمەش هەروەکو ئەوەی (باهۆفن) لەکتێبی(مافی دایك)دا دەڵێت ئاینی ئەو کاتە(بەتایبەتی لەسەردەمی ئەغریقیەکاندا) قبوڵی نەکردووە, بۆیە دەبێت تەنها یەك مێردی هەبێت, گواستنەوەی ئافرەت لەفرەهاوسەری بۆ تاکهاوسەری(monogramy) لەژێر کاریگەری ئاینی ئەو کاتەدا بوو, بەمەش منداڵ هەر دووانەی باوانی ناسی, لێرەوە ئیدی لەڕێگای خوێنگەرای باوکیشەوە دەناسرا.

فکرو بیروباوەڕی ئاینی ئەو سەردەمە رێگا خۆشکەرو کاریگەربوو بۆ دورکردنەوەی ژن لەفرەمێردی و مەشاعیەتی سێکس(heterisme),

هەروەها کاریگەربوو لەدروستبوونی خێزانی ڕێکخراوو دیاریکراو، ئەمە دەبێتە بنەمایەك بۆ هاتنەئارای سیستەمی پاتریارکی، ئینجا لەگەڵیدا هۆکارو پاڵنەرەکانیتریش سیستەمەکە زیاتر دەچەسپێنن.

٤/ لایەنی دەروونی: بەبۆچوونی من هاتنی سیستەمی پاتریارکی ڕەگێکی لەلایەنی سایکۆلۆژیەوە هەڵقولاوەو پەیوەندی بەرق و کینەو تۆڵەسەندنەوەی باوك هەبووە لەدەسەڵاتی دایك لەنێو سیستەمی دایکسالاریدا، چونکە پیاو لەسیستەمی دایکسالاریدا پێی وابووە بێدەسەلاتو بێکەڵکەو پەراوێزکراوە لەنێو خێزاندا(٦).

دوای ئەوەی بەشێك لەهۆکارو پاڵنەرەکانی سیستەمی پاتریارکیمان خستەڕوو، ئێستا شوێنی خۆیەتی بپرسین بۆچی سیستەمی ناوبراو ئەو ماوە زەمەنیە دوورودرێژە(لەساتی سەرهەڵدانیەوە تاوەکو ئێستا) بەردەوامی بەخۆی داوەو ئێستاش لەنێو زۆرێك لەکۆمەڵگا مرۆڤایەتیەکان بوونێکی واقیعیانەو بەرهەستیانەی هەیە؟ چۆن سیستەم توانیویەتی لەو ماوە زەمەنیە دوورودرێژەدا بەردەوامی بەخۆی بدات؟دیسان لەمانەوەو بەردەوامبووندا چ شتێك پاڵپشتو یارمەتیدەری سیستەم بووە؟

کاتێك سیستەمی پاتریارکی هاتەئاراوە، ئەوا بەپلەی یەکەم جیاوازی ڕەگەزی(لەڕووی هێزی جەستەیی و فیزیکی) لەنێوان پیاوو ئافرەت ڕۆڵی تیاگێڕاوە، ئینجا لەپاڵیدا هۆکارەکانیتر، ئەم جیاوازیکردنەش ڕاستەوخۆ بەستراوەتەوە بەباڵادەستی ڕەگەزێك بەسەر ئەویترداو سەرەنجام بەڕێوەبردنی خێزان لەلایەن ڕەگەزێك(پیاو)، کەواتە سەرەتای شەرعیەتدان بەهاتنەئارای ئەم سیستەمەو چەسپاندنی لەسەر ئەرزی واقیعدا دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازیکردنی ڕەگەزی لەڕووی هێزی جەستەییەوە، هەر ئەمەش هۆکارێکی زۆر کاریگەرو بەرچاوی مانەوەو ڕوح درێژبوونەوەی ئەم سیستەمەیە، ئەمە لەلایەك کەچی لەلایەکیتردا بوونی فکر پاڵپشتی زیاتر چەسپاندنی ئەم سیستەمەو باڵادەستی و بەتوانای پیاوی کردووە، بەمانایەکیتر فکر(چ فکری نوسراوی مرۆڤکرد _ چ فکری نێردراوی خواکرد) دێت زیاتر شەرعیەت و زەرورەت بەبوون و مانەوەو چەسپاندنی سیستەم دەبەخشێت.

لەمێژووی بەپەرکراوی هزری مرۆڤایەتیدا زۆر لەهزرڤانان و فەیلەسوفان جەختیان لەسەر بەتوانایی و باڵادەستی پیاو بەسەر ئافرەت کردووە،لەوانە(ئەرستۆ _ جۆن لۆك _ فرۆید _..هتد)، بەمەش شەرعیەتیان بەزەرورەتی بوون و مانەوەی ئەم سیستەمە داوە، (جۆن لۆك)ی بیرمەند و فەیلەسوف پێی وایە(توانای پیاوو ژن جیاوازە، سەرەڕای ئەوەی لەکاری خێزانیدا خەم و ئەرکی هاوبەشیان هەیە، بەڵام پیاو بەتواناترو بەهێزترە)(٧)، لێرەدا دەبینین(لۆك)چۆن جیاوازی خستۆتە نێو ریزەکانی ڕەگەزی مرۆڤایەتی و جیاوازیەکەشی لەسەر بنەمای هێزی جەستەیی و فیزیکی خستۆتەڕوو، ئینجا لەگەڵیشیدا حوکمی ئەوە دەدات کەوا پیاو لەئافرەت بەهێزترو بەتواناترە.

لەگەڵ ئەوەی (لۆك) لەسەر جیاوازی هێزی جەستەیی قسە دەکات و هەوڵدەدات لەم لایەنەوە جیاوازی لەنێوان ڕەگەزی مرۆڤایەتی بکات، بەڵام هەر بەوەندە ناوەستێت و جیاوازییەکە قوڵتر دەکات و دەچێتە سەر لایەنی عەقڵی، ئەو پێی وایە(ژن و پیاو لەمەسەلەی تێگەیشتن و دەرك پێکردندا جیاوازن، تێگەیشتن و دەرك پێکردنی پیاو وردترو سەرتاپاگیرترە لەئافرەت)(٨)، لێرەوە دەبینین (لۆك)ی هزرڤان لەشەڕێکی دەستەو یەخەدایە بۆ بەسەنتەرکردن و زاڵکردنی ڕەگەزی نێر بەسەر مێدا، لەبەرانبەریشدا بۆ بەپەراوێزکردن و دەستەمۆکردنی ڕەگەزی مێ لەبەرانبەر نێردا، (لۆك) بەم جیاوازیکردنە جەستەیی و عەقڵییەی نێوان نێرو مێ دەیەوێت شەرعیەت بدات بەوەی ژن ملکەچ و ژێردەست و

پاشکۆی پیاو بێت و لەبەرانبەریشدا پیاو ڕۆڵی پێچەوانە بگێڕێت, هەر بۆیە دەبینین بڕیاری ئەوە دەدات و دەڵێت(ئافرەت بۆ ئەوە دروست بوون تا پاشکۆو ملکەچی پیاوبن, هەروەکو چۆن بەبێ پیاو ناتوانن منداڵیان ببێت, ئاواش بەبێ پیاو ناتوانن پەروەردەیان بکەن)(٩), بەمجۆرە تێفکرین و حوکمدانانەی پێشەوە تێدەگەین (لۆك)ی هزرڤان چۆن مەبەستی بووە ڕەگەزی نێر بەسەر مێدا زاڵ بکات, چۆن مەبەستی بووە سیستەمی پاتریارکی بوونی هەبێت و مانەوەشی بەزەروور دابنێ.

هەر لەسەر ئەم پاڵپشتی کردنەی بیرمەندان بۆ ئەم سیستەمە و شەرعیەتدان پێی و باڵادەستی پیاو بەسەر ئافرەت(ئەرستۆ)ی فەیلەسوف ڕۆڵێکی کاریگەر دەگێڕێت, لەلای (ئەرستۆ)ی فەیلەسوف (خێزان پێکدێت لە پیاو و ژن و منداڵ و کۆیلە, پیاو سەرۆك و سەروەری خێزانە, بڕیارو فەرمانەکان بۆ ئەو دەگەڕێتەوە, لەبەرئەوەی پیاو بەوە جیادەکرێتەوە کەوا خاوەنی عەقڵێکی باش و پتەوە لەبۆچووندا, بەڵام ئافرەت ئەم عەقڵەی نییە و کارکردی تەنها چاودێریکردنی منداڵ وماڵە)(١٠), لێرەوە دەبینین(ئەرستۆ) پیاو لەئافرەت بەعاقڵترو کاملتر تێدەگات و هەر بەم شێوەیەش دەیشوبهێنێت, هەربۆیە پێیوایە دەبێت پیاو سەرۆك و سەروەری خێزان بێت و لەبەڕێوەبردنیشدا بڕیارو ئەمرو نەهییەکان بۆ ئەو بگەڕێتەوە, کەواتە (ئەرستۆ) شوێنگەیەکی کۆمەڵایەتی بەرز بۆ ئافرەت دانانێت و پێی وایە تەنها کارکرد(وەزیفە) بۆ ئەو گونجاو بێتچاودێری کردنی منداڵ و ماڵە.

ئەگەرچی (ئەرستۆ) و فەیلەسوف ئافرەت بەبوونەوەرێکی بەناکامڵ و ناعاقڵ تێدەگات, بەڵام هەر بەوەندەش ناوەستێت بەڵکو پێدادەگرێتە سەر ئەوەی ئافرەت خراپەکارو تێکدەرە, ئەگەر بواری بدرێت ئازادییەکی تەواوی هەبێت ئەوا شیرازەی کۆمەڵگا و پەیوەندیەکانی مرۆڤەکان و ڕێکخستنە سیستەماتیکیەکانی تێك و پێك دەدات, هەر بۆیە دەڵێت:(نابێت ئازادی بدرێتە ئافرەت, چونکە لەکۆمەڵگای ئەسپارتەدا ژن لەرادەی خۆی زیاتر ئازادی پێدرابوو, بۆیەئەمە بووە فاکتەرێکی گرنگ بۆ داڕمانی کۆمەڵایەتی ئەو کۆمەڵگایە)(١١). دوای ئەوەی (ئەرستۆ) گەیشتۆتە ئەو باوەڕەی پیاو لەئافرەت عاقڵترو کاملترە, هەروەها ئەوەی ئافرەت ئەگەر ئازادی پێ بدرێت خراپەکارو تێکدەرە, ئەوا دەگاتە ئەو باوەڕەی سەرکردایەتیکردن بەسروشتی خۆی بۆ پیاو بێت باشترە نەوەکو بۆ ئافرەت, هەر بۆیەشە دەڵێت:(سروشتییە پیاو فرمان دەربکات و ژنیش ملکەچ بێت, چونکە ڕەگەزی نێرینە لەمێینە باشترە بۆ سەرکردایەتیکردن), لێرەوە لەتێڕوانینەکانی (ئەرستۆ) هەروەکو ئەوەی (لۆك) باڵادەستی پیاو بەسەر ئافرەتدا بەشتێکی سرووشتی دادەنرێت.

جگە لەئەم دوو هزرڤان و فەیلەسوفەی سەرەوە چەندین هزرڤان و پسپۆڕیتر هەیە لەتێفکرین و راوبۆچوونەکانیان پاڵپشتیەك بەدیدەکرێت یاخود شەرعیەت دەدرێت بەبوون و مانەوەی ئەم سیستەمە, بۆ نمونە زانای دەرونشیکاری بەناوبانگ (فرۆید) کەوا لەسەر زاری (ئەریك فرۆمدا) دەڵێت:(ویژدانی ئافرەت لەهی پیاو لاوازترە)(١٢), بەپێی لێکدانەوەکانی (فرۆید) لەتیۆرەی دەروونشیکاریدا بۆ پۆلێنکردنی کەسایەتی مرۆڤ, سێ جۆرە کەسایەتی هەیە (ئەو _ من _ بەرزە من), ئەمانەش هەریەکێکیان سیفات و خەسڵەتی خۆی هەیە, ویژدان لەنێو بەرزە مندا ئامادەییەکی زۆر کاریگەری هەیە, نمونەی ئەم کەسایەتیەش یاخود یەکێك لەخەسڵەتەکانی بوونی ویژدانێکی تەواو پێگەیشتووە, بوونی ویژدانی تەواو لەکەسێك واتا ئەو کەسە دەتوانێت لەیەك کاتدا هەم خۆی و هەمیش ئەوانیتری دەوروبەر کۆنترۆڵبکات و ئاگاداریان بێت لەنەهێشتنی لادان و زەبتکردنیان,

کەواتە ئەم کەسە بۆ ئیدارەکردن و سەرکردایەتیکردن گونجاوەو سەرکردایەتیکردنیشی شتێکی عەقڵانی و لۆژیکیە، بەبۆچوونی من کاتێك (فرۆید) لەسەر زاری (ئەریك فرۆم) ویژدانی بەهێز بەپیاو دەبەخشێت ئەوا گەرەکیەتی بڵێت پیاو بۆ سەرکردایەتیکردن و ئیدارەکردنی خێزان و کۆمەڵگا سەرکەوتووەو دەست دەدات، بەڵام کاتێك ئافرەت لەویژدانی کامڵ بێبەری دەکات ئەوا گەرەکیەتی بڵێت ئافرەت بۆ سەرکردایەتیکردن و ئیدارەکردنی خێزان و کۆمەڵگا ناسەرکەوتووەو دەست نادات،بەمەش دەبینین (فرۆید) چۆن جیاوازی دەکات و چۆنیش پاڵپشتی سیستەمی پاتریارکی دەکات و شەرعیەت بەبوون و مانەوەی دەدات.

هەر وەکو ئەوەی ئاماژەمان بۆ کرد هەر بەتەنیا فکری بەشەری پاڵپشتی ئەم سیستەمەی نەکردووەو ناکات، بەڵکو لەگەڵیدا فکری نێردرواى ئیلاهیش لەڕێگای تێکستە ئاینیەکانەوە ئەم ئەرك و ڕۆڵەی گێڕاوەو دەگێڕێت، مەبەست ئایدیای نێردراوی نێو تێکستە ئاینیەکان یارمەتیدەری بەردەوامبوون و درێژبوونەوەی ئەم سیستەمەی کردووەو دەکات، بەڵام چۆن ئەمە بسەلمێنین؟

بەڵگەنەویستە هەر لەزەمەنێکی زووو نادیاری ژیانی مرۆڤایەتیەوە تاوەکو ئێستا ئاین بەشێك بووە لەخواستی گەورەی ئینسان، مرۆڤ بەردەوام پێویستی پێ هەبووەو وەکو مەرجەعێك مامەڵەی لەگەڵدا کردووەو بەکاریهێناوە، گەرەکی بووە مانایەك بەژیان و کۆمەڵگا و دیاردە کۆمەڵایەتیەکان و ڕووداوە مرۆیی و بان مرۆییەکان ببەخشێت.

لەبەرئەوەی مرۆڤ بەپێی یاسا و ڕێسا و حوکمەکانی ئاین هەڵسوکەوت و مامەڵەی کردووە، بۆیە ئاین کاریگەری زۆری هەبووە لەسەر چۆنیەتی تێفکرین و دونیابینی مرۆڤ، هەروەها لەسەر چۆنیەتی بەڕێوەبردنی دونیا پەیوەستەکەی، ئەمەش(ئەگەر سەرنج بدەین) زۆر بەروونی لەنێو کلتواری ژیاندا ڕەنگیداوەتەوە.

ئایدیای ئاینی فاکتەرێکی زۆر کاریگەری دروستبوون و بەردەوامبوونی سیستەمی پاتریارکییە، لەنێو تێکستی ئاینیدا بەئاشکرا پاڵپشتی لەبون و مانەوەو ڕوح درێژبوونەوەی ئەم سیستەمە دەکرێت، دەشێت پاڵپشتی کردنی ئاین لەریوایەتکردنی ئەوەلین چیرۆکی ئاینی تایبەت و بەمرۆڤ کە لەنێوان ئادەم و حەوا بەرجەستە بووە بەدیبکرێت، کاتێك دەڵێت تاوەکو حەوا نەهات ئادەم هەڵەی نەکرد، ئەم ریوایەتکردنەش هەوڵێکە بۆ پیشاندانی ئەوەڵین هەڵەو خراپەکاری مرۆڤ، دەڵێت مرۆڤ بەنزیك کەوتنەوەی لەبووی حەرامکراو خەتای کردووە بۆیەشە لەبەهەشت دەرکراوە، ئەم خەتاکردنەش لەئەستۆی ئافرەت (حەوا) دایە.

ئەم ریوایەتکردنە دەیەوێت بڵێت یەکەمین هەڵە مرۆڤ کردبێتی هۆکارەکەی ئافرەت بووە، واتا ئافرەت بۆتە هۆی بواردان بەنزیك کەوتنەوەی ئیبلیس لەمرۆڤ، ئافرەت بۆتە هۆی ئەوەی شەیتان بێتە ناوەوەی بۆدی مرۆڤ و ببێتە بەشێك لێیەوە، هەر بۆیەش ئافرەت خراپەکارەو دەبێت ئاگاداری بکرێت و لەگەڵیشیدا نابێت دەسەڵاتی هەبێت، چونکە لەدەسەڵات بوونیدا تێکدەرو خراپەکار دەبێت، بۆیە چاکترە ژێر دەستەو ملکەچ و پاسیف بکرێت.

ئاین بۆئەوەی ئەم ئامانجە بپێکێت و لەکلتواردا بەرجەستەی بکات دێت ئافرەت بەبێ هێز پێشاندەدات و پیاویش بەبەهێز، ئەمەش بۆئەوەی دەسەڵات نەگرێتە دەست و پاسیف بکرێت. ئەوەتا لەئاخیرەمین تێکستی نێردراوی ئاینیدا (قورئان) دەنوسرێت (الرجال قوامون علی النساء بما فضل بعضهم علی بعض..الخ).

ئەگەر هەڵوەستەیەکی کورت لەبەردەم ئەم ئایەتەدا بکەین، ئەوا ئەوە بەدیدەکەین چۆن فکری ئاینی

گەرەکیەتی ئافرەت بێ هێزو بێ دەسەڵات بکاتو لەبەرانبەریشدا پیاو بەهێزو خاوەن دەسەڵات.. چۆن گەرەکیەتی ئافرەت ملکەچ پێبکاتو بەتەواوی بیخاتە ژێر کۆنترۆڵی پیاوەوە.

جگە لەم ئایەتەی سەرەوە ئەگەر بەووردی سەرنجی تێکستی قورئان بدەین ئەوا چەندین ئایەتیتر دەدۆزینەوە کەوا پاڵپشتی لەسیستەمی پاتریارکی دەکات, بۆنمونە (شانسی نێرێك هێندەی شانسی دوو مێیە), یاخود (دوو ئافرەت بەشاهێدێك دەچن)..هتد, ئەم ئایەتانە بەئاشکرا ناتەواویو ناکامڵی ئافرەت پیشاندەدەن لەبەرانبەر تەواویو کامڵی پیاو, بەئاشکرا هەوڵی بەکەم نمایشکردنی ئافرەتو بەبەها نمایشکردنی پیاو دەدەن, ئەمەش زۆر کاریگەرە لەدروستکردنی وێنایەکی ناکامڵو ناتەواوی ئافرەت لەنەخشەی زەینی پیاودا, بەم ئایەتانەی سەرەوە ئەوە دەسەلمێندرێت کەوا فکری نێردراوی ئیلاهیش پاڵپشتیکارێکی کاریگەری بەردەوام بوونو مانەوەی ئەم سیستەمەیە.

بەپێی تێڕوانینی(لۆك)و(ئەرستۆ), هەروەها بەپێی حوکمو شوبهاندنەکانی ئاین, باڵادەستی پیاو بەسەر ئافرەت شتێکی سروشتییەو دەبێت وابێت, بەڵام پرسیار لێرەدا ئەوەیە ئایا باڵادەستی پیاو بەسەر ئافرەتدا شتێکی سروشتییە یاخود مرۆڤکرد؟ بەپێی لێکدانەوەو تێگەیشتنی سۆفیستەکان مرۆڤ لەدوو ئاستدا سەیردەکرێت, یەکێکیان ئاستی سروشتیو ئەویتریش کولتووری, بەمانایەکیتر مرۆڤ دوو نیوەیە, بەکۆی هەر دووانەیان بوونێکی سەر گۆرەپانی ژیانە, ئاستی سروشتی پەیوەستە بەیاسا سروشتییەکانی بوونی مرۆڤ, لەمەدا مرۆڤەکان یەکسانو جیاوازیان نییە, هیچ یەکێك لەوانیتر گرنگترو بەرزترو سودمەندتر نییە, بەپێچەوانەشەوە هیچ یەکێك لەبەرانبەر ئەوانیتر ناگرنگترو لەژێرترو ناسودمەندتر نییە هەروەکو ئەوەی (ئەنتیفۆن) دەڵێت: (ئێمە هەموومان لەلایەنی سروشتییەوە بەیەکسانی دروستکراوین)(١٤), لەئاستی دووەمیدا مرۆڤ بوونێکی کولتوورییە, لەم ئاستەدا تێفکرینو جیهانبینیو توانستی مرۆڤ دەبێتە هۆی دانانی هەموو ئەو یاساو رێساو نۆرمو ئەخلاقانەی ژیانی رۆژانەی خۆی پێدەکات.

ئاستی یەکەم ئاستێکی بان مرۆڤییەو لەئامادەبوونیدا مرۆڤ هیچ رۆڵێك ناگێڕێتو نابێتە بابەتی گۆرانکاری هێن, کەچی ئاستی دووەم ئاستێکی دروستکراوی مرۆڤەو هەمیشە ئامادەی گۆڕانو هێنانەئارای جۆرو شێوازو وێنەی تری هەیە, ئەمەش بەهۆی رەخساندنی بارودۆخو ژینگەی پێویست.

سیستەمی پاتریارکی سیستەمێکی کولتوورییە, سیستەمێکە پەیوەندی بەتێفکرینو جیهانبینیو توانستی مرۆڤ هەیە, پەیوەندی بەیاساو رێساو نۆرمو ئەخلاقی مرۆڤ هەیە لەژیان.

سیستەمی پاتریارکی سیستەمێکی مرۆڤکردە نەوەکو سروشتکرد, ئەوە مرۆڤە هەوڵدەدات لایەنی سروشتی بکاتە هۆکارێكو ئامرازێکی دروستبوونی ئەم سیستەمە, بەڵام لەراستیدا ئەوە لایەنی سروشتی نییە ئەم سیستەمە دروست دەکات بەڵکو لایەنی کولتووریو فکری مرۆڤە ئەم رۆڵە دەگێڕێت.

"سروشتو سیماکانی سیستەمی پاتریارکی"

سیستەمی پاتریارکی سیستەمێکە سروشتو سیماگەلێکی تایبەتی خۆی هەیە, ئێمە هەوڵدەدەین (بەپێی توانا) لەم خاڵانەی خوارەوە بیانخەینە ڕوو..

١/ وەکو ئەوەی لەپێشەوە ئاماژەمان بۆ کرد یەکێك لەهۆکارو فاکتەرە یارمەتیدەرەکانی دروست بوونی سیستەمی پاتریارکی(پیاوسالاری دەسەڵاتگەرا) جیاوازی کردن بووە لەنێوان رەگەزی مرۆڤایەتی, ئەمەش لەلایەنی جەستەییو هێزی جەستەییەوە, کەواتە سیستەمی پاتریارکی مەنتیقی خۆی لەهێزی جەستە وەرگرتووە, بەمەش لەنێو رەگەزی مرۆڤایەتیدا جیاوازی کردووە, واتا سەنتەرو پەراوێز.. پلە یەكو

پلە دوو.. گرنگو ناگرنگ.. سپیو رەش.. دەسەڵاتدارو ملکەچ.. دروست کردووە, ئەمەش بەسروشتی خۆی پەڕیوەتەوە سەر ئەركو ماف, لەم سیستەمەدا پیاو بەردەوام رۆڵوماڤ زیاترە لەژن, پیاو چوارچێوەیەکی تەسکی بۆ ئیشکردنو ڕۆڵی جیهێشتووە, هەروەها مافێکی کەمیشی پێداوە, بەمەش سیستەمی پاتریارکی سیستەمێکی نایەکسانو نادادپەروەرە.

٢/ لەم سیستەمەدا پیاو سەنتەرو مەرجەعو بڕیار بەدەستی باڵایە, لەهەموو پرسەکانی پەیوەست بەخێزان چ لەناوەوەی خێزانو چ لەدەرەوەی خێزان شتەکان دەبێت بەپێی خواستو ویستی ئەو بەڕێوەبچێت, پیاو بواری ئیشکردنی فراوانە, ئەم بوار فراوانیەی پیاو بۆ رۆڵ گێڕانو ئیشکردن دواجار ئەم مەرجەعو سەنتەرایەتیەی نویٚ دەکاتەوە, بەپێچەوانەشەوە مەرجەعو سەنتەرایەتی بواری ئیشکردنو رۆڵ گێڕان بەفراوانی دەهێڵنەوە لەبەردەمی پیاودا, کەواتە هەر دووانەی دەسەڵاتدارێتی پیاو بەسەر خێزان لەلایەكو بوار فراوانی ئیشکردن لەلایەکیتر تەواو پەیوەستن بەیەکترو پشتگیری یەکتر دەکەن. لەبەرانبەریشدا ئافرەت تەنها سیٚ رۆڵ دەگێڕێت, ئەوانیش

یەکەم) کەیبانووی نێوماڵو چاودێری کردنی.

دووەم) ئامرازێك بۆ دامرکاندنەوەی حەزە غەریزەییەکانی(سێکس) پیاوو لەپشتیەوەش منداڵ بوون.

سێیەم) پەروەردەکردنی منداڵ لەنێو خێزان.

٣/ سیستەمی پاتریارکی, سیستەمێکی ئیرادە کوژە, ئیش لەسەر چەپاندنی حەزو ئارەزووی مێینەو منداڵ دەکات, ئیش لەسەر خنکاندنی دەنگی مرۆڤی بەحەزو بەئیرادەی نێو خێزان دەکات, باوك بڕیار دەردەکات ئەوانیتریش لەسەریانە پراکتیزەی بکەن بەبیٚ هەڵوەستەکردنو پرسیارکردنو گفتوگۆکردن, لەم سیستەمەدا باو ئەوانیتری نێو خێزان(ژنو منداڵەکان) بەکەلوپەلو مومتەلەکاتی خۆی دەبینێت, هەر بۆیە بەوشێوەیە مامەڵەو هەڵسوکەوتیان لەگەڵ دەکات.. بەو شێوەیە حوکمیان دەکاتو بەکاریان دەهێنێت کە خۆی دەیەوێت.

٤/ ئەم سیستەمە وەکو هەر سیستەمێکیتر لەهەوڵی خۆ بەرهەمهێنانەوەیە, لەهەوڵی روح درێژکردنەوەی خۆیەتی, بۆئەمەش چاودێریکردنو ئامرازی کۆنترۆڵکردن بەکاردەهێنێت, سیستەمی پیاوسالاری ئامرازی کۆنترۆڵکردنی خۆی هەیەو ئەمەشی لەسەرچاوەو ژێدەری جیاجیای وەرگرتووە.

٥/پیاو لەم سیستەمەدا هەمی گەورەی پاراستنی دەسەڵاتەکەیەتی, هەمی گەورەی قایمکردنی شوێن پێیەتی, دەخوازێت ژیان بەو شێوەیە بڕوات کەوا خۆی چوارچێوەی بۆداتاشیوەو پەیوەندییەکانی رێکخستووەو سنووری بۆ کێشاوە, پیاو لادان لەو یاساو رێساو لەو جۆرە سیستەمو ژیانکردنەی گەرەکیەتی قبوڵ ناکات, بۆئەمەش لەبەرانبەر لادەرەکان دەوەستێتو بواریان نادات گۆڕان بێننەئاراوە, واتا رووبەڕووی ئەوانە دەبنەوە کە دەیانەوێت گۆڕان دروست بکەن, بۆ رووبەڕووبوونەوەش رێگاو شێوازی جیاواز دەگرێتەبەر, جۆری روودانەکە جۆری رووبەڕووبوونەوەکە دیاری دەکات, ئەمەش دەوەستێتە سەر شوێنکاتوکەسو جۆری لادانەکە, لادانی کەمو سادەوسەرەتایی ئەوا لەڕێگای زمان رووبەڕووی دەبێتەوە, واتا زمان وەکو ئامرازی زەبتکردن بەکار دەهێنرێت لەبەرانبەر لادانە کەمو سەرەتاییەکان, بەڵام لادانی زۆرو دەستکاریکردنی تاپۆو شتی حەرام ئەوا لەڕێگای جولەو بەریەکەوتنی جەستەیی رووبەڕووی دەبێتەوە, واتا لێرەدا لێدانی جەستەیی وەکو ئامرازی جەستەیی بەکاردەهێنرێت.(١٥)

لەسیستەمی پاتریارکیدا هەندێکجار ڕووبەڕووبوونەوەی لادان لەسەر شێوازی قسەکردن و بەکارهێنانی زمانە, بەڵام زۆرترین جار ڕووبەڕووبوونەوەی لادان لەسەر شێوازی جوڵەو بەریەککەوتنی جەستەیە, سزای لادانی کەسی لادەر سزایەکی جەستەییە, سزایەکی عورفیانەیە, ئەمەش بەپێی ئەویاساو عورف و نەریتە باوانەی لەنێو کۆمەڵگاکەدا هەیە, هەروەکو ئەوەی (فۆکۆ) دەڵێت:(بەر لەمۆدێرنە دەسەڵات لەسەر سزادان و تێکشکاندنی جەستە کاریکردووە, دوای مۆدێرنەش لەسەر دیسپلین و کۆنترۆڵکردنی جەستە کاریکردووە).(١٦)

بەپێی ئەم قسەیەی (فۆکۆ) پێش مۆدێرنە دەسەڵات بۆ کۆنترۆڵکردنی مرۆڤ و ئەندامانی کۆمەڵگا ئیش لەسەر جەستە دەکات و دەیەوێت لەڕێگای کۆنترۆڵکردنی جەستەوە مرۆڤەکان دەستەمۆ بکات. لەو کاتەی (فۆکۆ) جەستە بەشوێنی کارکردنی دەسەڵات دادەنێت, ئەوا بۆچوونێکیتر هەیە جەستە بەشوێنی کارکردنی دەسەڵات دانانێت, بەڵکو دونیای ناوەوەی مرۆڤ(سایکۆلۆژیا) بەشوێنی کارکردنی دەسەڵات دادەنێت بۆکۆنترۆڵکردنی مرۆڤ.ئەویش بۆچوونی (بۆردیۆ)یە کاتێك دەڵێت:(دەسەڵات جەستە بەشوێنی سەرەکی کارکردنی خۆی دانانێت, بەڵکو دەخوازێت دونیای روحی و سایکۆلۆژیای ناوەکی ئینسان بەستراتیژەکانی خۆی ڕەنگ ڕێژ بکات).(١٧)لێرەوە ئەگەر دەسەڵات لەنێو سیستەمی پاتریارکیدا لەڕێگای جوڵەو بەریەکەوتنی جەستەیی ئیش لەسەر دونیای دەرەوەی جەستەبکات بۆ کۆنترۆڵکردنی تاکەکانی کۆمەڵگا وەکو ئەوەی (فۆکۆ), ئەوا لەڕێگای زمانیش ئیش ناوەوەی جەستە دەکات بۆ کۆنترۆڵکردنی تاکەکانی کۆمەڵگا وەکو ئەوەی (بۆردیۆ)پێی وایە, ئەم قسانەی سەرەوە دەمانگەیەنێتە ئەو رایەی بڵێین سیستەمی پیاوسالاری لەیەك کاتدا هەم ئیش لەسەر جەستەو هەمیش ناوەوە(دەروون) دەکات, ئەمەش لەڕێگای ئامرازە زەبتکارەکانیەوە.

٦/ لەبەرئەوەی لەم سیستەمەدا باوك سەنتەرئاسا بڕیار دەردەکات و ئەوانیتر(ئافرەت _ منداڵ) تەنها پراکتیزەکردنیان لەسەرە بێ هەڵوەستەکردن و پرسیارکردن و گفتوگۆکردن, ئەوا ئینتیمایەکی کوێرانە و گوێڕایەڵیەکی زۆر پتەوی نەوەکان بۆ باوك و سیستەمەکەی دروست دەبێت, ئەمەش سیستەمی باڵادەستیەکەی پتەوتر دەکات. لێرەوە ئینتیمای نەوەکان بۆ باوك و سیستەمە وابەستەکەی, باوك لەوێنەیەك و ئامادەیەکی جەستەییەوە و دەگۆڕێتەوە بۆ وێنەیەك و ئامادەییەکی ڕەمزی و مەعنەوی, واتا ئەگەر باوك ئامادەش نەبێت ئەوا یاساو ڕێساو دونیابینیەکانی لەلایەك, ئینتیمای ئەوانیتر لەلایەکیتر ئامادەییەکی بەردەوام بەباوك دەبەخشێت, کەواتە لەم سیستەمەدا باوك وەکو سێبەر بەسەر سەری هەمووانەوەیە و چاودێریان دەکات و بەردەوام لەبوون و نەبوونیدا ئامادەیی هەیە.بەشێوەیەکیتر لەکۆمەڵگای باوکسالاریدا ئەو ویژدانەی کەوا لەئەنجامی پەروەردەکرنی کۆمەڵایەتیەوە دروست دەبێت و لەناوەوە چاودێری مرۆڤ دەکات, دەسەڵاتێکی دەروونی بەسەر مرۆڤەکەدا دەسەپێنێت و تیایدا ڕۆڵی ئەمرو نەهی باوکانە دەگێڕێت , لێرەوە پێویست ناکات باوك بەوانیتر بڵێت ئەوە بکەن و ئەوە مەکەن, بەڵکو ئەوان خۆیان بەمجۆرە هەڵسوکەوت دەکەن کەوا لێیان خواستراوە, بەکورتی لێرەدا منداڵ باوکی خستۆتە ناوەوەی خۆیەوە.

٧/ هەروەکو لەسەرەتاوە ئاماژەم بۆکرد یەکێك لەهۆکارەکانی دروستبوونی سیستەمی پاتریارکی لایەنی ئابووریە, هەر ئەمەش فاکتەرێکی بەردەوامبوون و ڕوح درێژبوونیەتی, لەم سیستەمەدا ئابووری خێزان و تاك بەدەست باوکەوەیە, باوك بەوشێوەیەی بیەوێت مامەڵەی ئابووریانە دەکات,

دەتوانێت لەگەڵ نەوەکانی بەخشندەبێت و شتیان پێ ببەخشێت, بەهەمان شێوە دەتوانێت لەگەڵیاندا نابەخشندەیی پیادە بکات و لەهەموو شتێك بێبەشیان بکات, بەخشندەیی و نابەخشندەیی.. میهرەبانی و نامیهرەبانی باوك بۆ منداڵ, دەوەستێتە سەر کارکردن و ئەرك بەجێهێنانەوە, ئەوەی منداڵەی ئەرکەکانی بەتەواوی جێ بەجێ بکات و کارەکانی راپەڕێنێت, ئەوا دەکەوێتە بەر بەخشندەیی و میهرەبانی باوك, لەلایەنی ئابوورییەوە ئاگادار دەکرێت و فەراموش ناکرێت, بەپێچەوانەشەوە راستە. لەم سیستەمەدا باوك ئەو کوڕەی خۆش دەوێت کەبەشێوەیەکی باش ئیش بۆ دەستەبەرکردنی خواست و ئامانجەکانی دەکات, هەر ئەم کوڕەش گرنگی پێدەدرێت و بەقیمەت دەکرێت.

٨/ گوتمان لەسیستەمی پاتریارکیدا هەموو شتێك بەپێی دونیابینی و تێفکرینی باوکەوە بەڕێوەدەچێت, باوك یەکلایەنە بیردەکاتەوە و بڕیارو فەرمانی ڕەها دەردەکات, لەمەشدا بەپلەی یەکەم حەزو ئارەزووو پێداویستیەکانی خۆی لەبەرچاو دەگرێت, هەر بۆیە لەپێناویدا ڕستێك یاسا و ڕێسا و پرنسیپ دادەنێت کەوا دەبێت ئەندامانیتر پەیڕەوی لێبکەن, بەمەش جۆرێك و ستایلێکی تایبەتی ژیانکردن فەرز دەکات بەسەر کۆی ئەندامەکانیتری نێو خێزان. لەم سیستەمەدا لەبەرئەوەی باوك بەپلەی یەك حەزە غەریزەیی و خواست و پێداویستیە تایبەتیەکانی خۆی لەبەرچاو دەگرێت بەبێ گوێدانە حەزو خواست و پێداویستییەکانی ئەوانیتر, لەبەرئەوەی ئەوانیتر لەخزمەتی خۆشگوزەراندنی خۆی بەکاردەهێنێت, لەم پێناوەشدا کاری قورسیان پێدەکات و دەیان چەوسێنێتەوە, بەمانایەکیتر ناعەقڵانیانە و نالۆژیکیانە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکات و بەکاریان دەهێنێت لەپێناو خۆیدا. کەواتە باوك ڕێك ئەو جەستەیەیە کەبەپێی حەزە غەریزەیی و جەستەییەکانی خۆی رەفتار دەکات و کەوتۆتە ژێر کاریگەری سەنتەری بڕیاردەری غەریزەوە.

ئەمەش ڕێك ئەو (ئەو-ID) ەیە کەوا فرۆیدی زانا لەتیۆرەکەی خۆیدا لەدەروونشیکاری باسی لێوە دەکات, فرۆید لەتیۆرەکەیدا مرۆڤی پۆلینی سێ جۆرە کەسایەتی کردووە, (ئەو-ID), (من-EGO), (بەرزە من-SUPER EGO), هەر یەکێك لەم کەسایەتیانە تایبەتمەندی و سیفات گەلێکی پێبەخشیووە, لەتیۆرەکەیدا فرۆیدی زانا کەسایەتی (ئەو-ID)ی تایبەت کردووە بەمنداڵ و قۆناغی منداڵی و بیرکردنەوە و رەفتارکردنی منداڵیانەی مرۆڤ. مرۆڤ لەقۆناغی منداڵیدا (ئەو) لەژێر کاریگەری ئەمرو نەهی سەنتەری بڕیاردەری غەریزەدا هەڵسوکەوت دەکات، لەم قۆناغەدا مرۆڤ خۆویستانە مامەڵەدەکات, بەردەوام بەدوای تێرکردنی حەزە غەریزەیی و خواستە تەنهاییەکانی خۆی دەگەڕێت، بۆ ئەم مەبەستەش هیچ پەیوەندییەکی بەواقیع و هەڵسوکەوتی لۆژیکیانە نییە، هیچ پەیوەندییەکی بەمەنتیق و عەقڵانی رەفتارکردن نییە، ماقولیەت شتێك نییە وجودی هەبێت و لەبەرچاوبگیرێت، منداڵ لەم قۆناغەدا واقیع دەهێنێتە ژێر باری حەزو ئارەزووەکانی خۆی نەوەکو خۆی بچێتە ژێر ئەمرو نەهی و ئەخلاقی واقیعیانە هەروەکو ئەوەی لەقۆناغی (من EGO)دا هەیە.

منداڵ گوێ بەئەتواری کۆمەڵگا و دەوروبەر نادات, گوێ بەحەزو ئارەزووو پێداویستی ئەوانیتر نادات و بەهەیندیشیان هەڵناگرێت, هەموو ئەو دونیابینی و رەفتارانەی مرۆڤ لەقۆناغی منداڵێتی(ئەو)دا هەیە یا بەئەنجامی دەگەیەنێت, ئەوا باوك لەسیستەمی پاتریارکیدا پەیرەوی لێدەکات.. بەمانایەکیتر باوك بەمجۆرە بیردەکاتەوە و دونیا دەبینێت و رەفتار دەکات کە مرۆڤ لەقۆناغی منداڵی (ئەو)دا هەیەتی, لەم سیستەمەدا باوك و منداڵ لەوێدا یەکدەگرنەوە کە هەردووانەیان بەمنداڵی دونیا دەبینن و بمنداڵیش حوکمی دەکەن. هەرچەندە ئەم دووانە لەشوێنێکدا یەکتری دەگرنەوە بەڵام جیاوازیشیان لەنێواندا هەیە

هــەم لــەرووی تەمــەن و هــەمیش لــەرووی هێــزی جەســتەوپلەو پایــەی کۆمەڵایــەتی، بــاوك ئــەو مرۆڤــە بچوکەی نێو قۆناغی منداڵێتی نییە دەسەڵاتی نەبێت، ئەوە نییە ئەمرو نەهیەکانی زۆر بڕنەکات و سنووردار بێت، بەڵکو وەکو مەرجەعێك دەسەڵاتداری گەورەیە، سیستەم بەڕێوە دەبات و بڕیارو فەرمانەکانی بێسنوور بڕ دەکات، دەتوانێت کۆمەڵێك یاسا و ڕێسا.. بکەو مەکە..حەڵاڵ و حەرام.. بەڵێ و نەخێر..دابنێت و ئەوانیتریش بەناچاری ملکەچی پەیڕەو لێکردنیان بکات، کەواتە لەسیستەمی باوکسالاریدا جیاوازیەکەی باوك لەگەڵ منداڵ ئەوەیە باوك هێزی هەیە، دەسەڵاتی هەیە، بڕیارو فەرمانی بەدەستە، کەئەمانە هیچی لەلای منداڵدا بوونی نییە. لەم سیستەمەدا باوك تێکەڵەیەکە لەعەقڵی منداڵی و جەستەی گەورەیی، بەمانایەکیتر بەفکرو جیهانبینی و رەفتاری منداڵی لەلایەك، بەجەستەو هێزو تەمەنی گەورەیی لەلایەکیتر هەڵسوکەوت دەکات لەگەڵ واقیع، لەم سیستەمەدا ئەوە حەزی غەریزەیی و ئارەزووی منداڵانەیە جەستەی باوك دەجوڵێنێ، هەر بۆیەش دەڵێین لەسیستەمی باوکسالاریدا باوك بەمنداڵی حوکم دەکات. ئەگەر قۆناغی منداڵی مرۆڤ ماوەیەکی زەمەنی کەم بخایەنێت و ئیدی نەمێنێت وبەرێگا جۆراوجۆرەکانی پەروەردەکردنی کۆمەڵایەتیە بەرەو قۆناغێکی بەرزتر(من- بڕوات و go ئیتر واقیعیانەو لۆژیکیانەو کۆمەڵایەتیانە رەفتاربکات لەگەڵ دەوروبەری خۆی و کۆمەڵگا، ئەوا باوك لەم سیستەمەدا بۆ تاهەتایە ئەم قۆناغی بەمنداڵی بیرکردنەوەو رەفتارکردنە نابڕێت، بەردەوام نالۆژیکیانەو ناواقیعیانەو ناهیومانیانە رەفتار دەکات لەگەڵ دەوروبەرو کۆمەڵگا،(هەر ئەمەش هۆکارێکی رۆح درێژبوونەوەی ئەم سیستەمەیە لەمێژووی مرۆڤایەتیدا).دەسەڵاتدارێتی پیاو لەسیستەمی پاتریارکیدا پەیوەستە بەعەقڵی منداڵی مرۆڤ ، پیاو تاوەکو خۆی بەم عەقڵەو دونیابینیەکانی ئەم عەقڵە بارگاوی کردبێت، ئەوا ئەم سیستەمە بەردەوام دەبێت، بەڵام ئەگەر پیاو لەعەقڵی منداڵیەوە خۆی گواستەوە بۆ عەقڵی کەسێکی واقیعبین و پێگەیشتوو، کەسێك بتوانێت ئەوانیتر وەکو مرۆڤ ببینێت پێداویستی و ئارەزووەکانیان بەهەند هەڵبگرێت، ئەوا ئەم سیستەمە بەرەو نەمان و لەناوچوون دەچێت، هەروەکو ئەوەی ئەنتوانێت فۆك دەڵێت: (پیاوان کاتێ ئامادەبن دەست لەم رۆڵەی خۆیان هەڵگرن کە تێبگەن ئەم رۆڵە ئەمرو نەهیدەرەیان لەراستیدا رۆڵی منداڵێکی هەتا هەتاییە، دەست هەڵگرتن لەرۆڵی پیاوی دەسەڵاتدار لەواقیعدا دەست هەڵگرتنە لەرۆڵی کوڕێکی منالی نازپێدراو..) (١٨). بەکورتی رۆڵی پیاو لەسیستەمی پاتریارکیدا رۆڵی منداڵێکی ئەبەدییە لەواقیعێکی کۆمەڵایەتی دیاریکراودا، پیاو منداڵێکە بەجەستەیەکی بەهێز، بۆدیەکە بەعەقڵێکی کەم، چۆن منداڵ لەقۆناغی پەیوەستی خۆیدا ناکامڵ و نافامە، ناتوانێت بەشێوەیەکی واقیعیانەو منتیقیانە سەیری کۆمەڵگا و مرۆڤەکانی بکات، ئاواش پیاو لەم سیستەمەدا ناکامڵ و نافامە، ناتوانێت بەشێوەیەکی واقیعیانەو هیومانیانە مامەڵە لەگەڵ واقیع و دەوروبەر بکات.

" لایەنە پۆزەتیڤەکان و نێگەتیڤەکانی سیستەمی پاتریارکی"

بێگومان هەر سیستەمێکی ژیانکردنی ئینسانی لەهاتن و بەردەوامبوونیدا خالی نەبووە لەلایەنی پۆزەتیڤی و نێگەتیڤی، سیستەمی پاتریارکی (باوکسالاری دەسەڵاتگەرا)ش بەهەمان شێوە خالی نییە لەم دوولایەنە، هەرچەندە ئەمانەش رێژەیین و لەسیستەمێکەوە بۆ سیستەمێکیتر دەگۆڕێن، هەروەها هەمان سیستەم لەشوێنکاتێکەوە بۆ شوێنکاتێکیتر دەگۆڕێت و سەد دەرسەد هاوشێوە نین. لەم بەشەدا بۆئەوەی تووشی تێکەڵی و پێکەڵی نەبین هەوڵ دەدەین

هەر دووانەی لایەنی(پۆزەتیڤ – نێگەتیڤ) بەجیا باسین بکەن، سەرەتا باسی لایەنی پۆزەتیڤی دەکەین و دواتریش باسی لایەنی نێگەتیڤی.

" لایەنی پۆزەتیڤی سیستەمی پاتریارکی"

سیستەمی پاتریارکی سەرەتایی هاتنەبوونی لەواقیعی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگای بەشەریدا مەنتیقی خۆی هەڵگربوو، مەنتیقەکانیشی تاراددەیەك هیومانی بوون و لەخزمەتی رێکخستنی ژیانی بەشەریدا، بەمانایەکیتر سیستەمی باوکسالاری بۆ سەردەمانی سەرهەڵدانی تاراددەیەکی زۆر پۆزەتیڤ بووە هەم بۆ خێزان وەکو بچوکترین یەکەی کۆمەڵایەتی و هەمیش بۆ کۆمەڵگا. ئێمە هەوڵدەدەین لایەنە پۆزەتیڤەکانی لەم چەند خاڵەی خوارەوە کورت بکەینەوە.

یەکەم: ئاشکرایە کەسیستەمی پاتریارکی هات ئەوا بەسەر سیستەمی ماتریارکیدا هاتووە(وەکو ئەوەی بەشێکی زۆر لەمێژوونووسان و ئەنترۆپۆلۆژیستەکان جەغدی لێدەکەن)، لەسیستەمی ماتریارکیدا شتگەلێك و دیاردەگەلێك هەبوون کەتاراددەیەکی زۆر ناعەقڵانی و نائینسانی بوون، لەوانە دیاردەی فرە مێردی و مەشاعیەتی سێکسی و بەرەڵایی. ئەم سیستەمە کاتێك هات ئەم حاڵەتانەی نەهێشت، فرە مێردی گواستەوە بۆ یەك مێردی(ئەگەرچی فرەژنی هەبوو بەڵام ئەمە جیاوازتر لەفرە مێردی)، لەفرە مێردیدا لەبەرئەوەی دایك (ژن) زیاد لەمێردێکی هەیە، لەبەرئەوەی مومارەسەی زایەندی لەگەڵ زیاد لەپیاوێك دەکات، بۆ هیچ باوکێك بەتەواوی منداڵی خۆی ناناسێت، ئەمە حاڵەتێکی زۆر نابەجێ و نالۆژیکی بوو، کەسیستەمی پاتریارکی هات ئەم حاڵەتەی نەهێشت ، بەبوونی تەنها یەك مێرد بۆ ژنێك ئەوا ئیدی زانرا کێ وەچەی کێیە، یاکێ باوکی کێیە، لێرەوە ئەگەرچی لەسەرێکدا گرنگی ئەوەیە باوك وەچەی ی خۆی دەناسێت و پەیوەندی لەگەڵیدا دروست دەکات، ئەوا لەسەرێکیتردا گرنگیەکیتری هەیە ئەویش رێکخستنی زایەند و براکسیسکردنیەتی لەنێوان (نێرو مێ) کانی کۆمەڵگا. لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت یەکێك لەگرنگترین خاڵە پۆزەتیڤەکانی سیستەمی پاتریارکی لەساتی هاتنەبوونیدا نەهێشتنی مەشاعیەتی سێکس و رێکخستنیەتی لەنێو کۆمەڵگا.

دووەم: لەسیستەمی ماتریارکی(دایکسالاری) دا، لەبەرئەوەی ژن لەگەڵ زیاد لەمێردێکدا براکسیسی زایەند دەکات و ئەمەش بەسروشتی خۆی بەرەو ئەوە دەچێت منداڵ باوکی راستەقینە خۆی نەناسێت و بەپێچەوانەشەوە باوك منداڵی خۆی نەناسێت، کەواتە لەم سیستەمەدا پەیوەندییەکی ناپتەو نارێك لەنێوان منداڵ و باوك بوونی دەبێت، ئەم پەیوەندییە ناپتەو و نارێکە لەسیستەمی باوکسالاریدا بەهۆی یەکترناسینی هەردوولا (منداڵ باوك) ئەوا سەد دەر سەد پێچەوانە دەبێتەوە و دەگۆڕێت بەپەیوەندییەکی پتەوو رێك، خێزان لەسەردەمانی هاتنەئارای سیستەمی پاتریارکی تا ماوەیەکی زۆر پێویستی بەهێزێکی جەستەیی زۆر بوو بۆ دەستەبەرکردنی پێداویستییە ژیارییەکانی خۆی، لەبەرئەوەی لۆژیکی ئەو سەردەم لۆژیکی هێز بووە، واتە هێز ئامرازی بەدەستهێنانی پێداویستی ژیان و بەردەوامبوونی مرۆڤ بووە لەژیاندا، بەڵام ئەو هێزەش هەروا لەخۆڕا نایێت ئەگەر پەیوەندییەکی پتەو لەنێوان منداڵ و باوکدا نەبێت، کەواتە بوونی ئەم پەیوەندییە پتەوو رێکەی نێوان باوك و منداڵ ئەم هێزە ئامادەدەکات کە بۆ دەستەبەرکردنی پێداویستیەکانی خێزان پێویستە. ئەمە لەلایەك لەلایەکی تردا بەیەکتر ئاشنابوونی منداڵ و باوك جۆرێك لەئینتیمای دوو سەرە دروست دەکات، ئەمەش هێزێك بونیاد دەنێت کە بۆ بەرگریکردن لەخێزان بەردەوامبوونی پێویستە. کەواتە خاڵێکی تری پۆزەتیڤ لەم سیستەمەدا دروستکردنی پەیوەندییەکی رێکە لەنێوان باوك و

منـداڵ، ئەمــەش هێزێــك دروســت دەكــات كــە بــوونی پێویست و حەتمییە.

سێیەم: لەسیستەمی دایكسالاریدا لەبەرئەوەی ژن زیاد لەمێردێكی هەیە (دیارە ئەمە ڕێژەییە) ئەوا یەك ماڵ چەند پیاوێكی تیادا دەبێت، بەشێوەیەكی تر چەند پیاوێك سەر بەماڵێك دیاریكراو دەبن، بەمەدا جۆرێك لەتێكەڵ و پێكەڵی لەئاردا دەبێت، بەڵام لەسیستەمی باوكسالاریدا لەبەرئەوەی دەبێت ژن تەنها یەك پیاوی هەبێت، پیاویش لەپاڵ خۆیدا مێردی تر (پیاو) قبوڵ ناكات، بۆیە پیاو ماڵی خۆی جیادەكاتەوە و سنور دادەنێت. ئەم سنووردانانە وا دەكات خێزان بەتەواوی دیار بێت، بەمەش سیستەمی پیاوسالاری منداڵ و ژن و پیاوی لەپەرتەوازەیی و ناڕێكی قوتاركرد و فۆرمێكی تری بەخێزان بەخشی، ئەمەش خاڵێكی تری پۆزەتیڤە. لەڕاستیدا ئەگەر لەم سیستەمە زیاتر وردبینەوە رەنگە خاڵی پۆزەتیڤی تری هەبێت، وەلێ ئێمە لێرەدا بەوەندە دەوەستین.

لایەنی نێگەتیڤی سیستەمی پاتریاركی

ئەگەر سیستەمی پاتریاركی(patriarchal) لەزەمەنە سەرەتاییەكانی هاتنەبوونی لەواقیعی كۆمەڵایەتی كۆمەڵگا مرۆڤایەتیەكاندا لایەن گەلێكی پۆزەتیڤی تێدا بووبێت بۆ كۆمەڵگا و ژیانی بەشەرییەت، ئەوا لەهەمان كاتیشدا خاڵی نەبووە لەلایەنی نێگەتیڤی، واتا چۆن لایەنی پۆزەتیڤی تێدابووە ئەوا لایەنی نێگەتیڤیشی تێدابووە، واپێدەچێت سیستەمی پاتریاركی لەسەرەتادا لایەنە نێگەتیڤەكانی كەمتر دیار بووبێت و مرۆڤی ئەو سەردەم كەمتر هەستی پێكردبێت، بەڵام لەدرێژبوونەوە و بەردەوام بوونیدا لایەنە نێگەتیڤەكانی ورده ورده ئاشكراترو زەقترو بەرچاوتر بووبێت. سیستەمی پاتریاركی سیستەمێكی لێوان لێوە لەلایەنی نێگەتیڤی، لێرەدا هەوڵدەدەین بەرچاوترین لایەنە نێگەتیڤەكانی ئەم سیستەمە لەم چەند خاڵانەی خوارەوە كورت بكەینەوە.

یەكەم: لەبەشەكانی پێشەوە ئامارەمان بەوە كرد كە یەكێك لەهۆكارو فاكتەرە بەرچاوەكانی هاتنەئاراو بەواقیعبوونی سیستەمی باوكسالاری جیاوازی كردنی رەگەزی بووە لەنێوان رەگەزەكانی مرۆڤایەتی(نێرو مێ)دا، ئەمەش لەسەر ئەساسی جیاوازی هێزی جەستەیی و فیزیكی رەگەزەكان بووە.

لەبەرئەوەی سیستەمی باوكسالاری جیاوازیكردنی رەگەزی لەنێوان نێرو مێیەكانی كۆمەڵگا زەق كردۆتەوە و هەمیشە وەكو وەسیلەیەك بەكاری هێناوە بۆ خۆبەرهەم هێنانەوەی، لەبەرئەوەی لەنێو سیستەمدا بەردەوام گرنگی زیاتر بەنێردراوە، سەرجەم بڕیارو یاسا و نۆرمە كۆمەڵایەتیەكانی ژیانی كۆمەڵگا لەخزمەت خۆشگوزەرانی رەگەزی نێر دارێژراوە و لەقاڵب دراوە، لەبەرامبەریشدا رەگەزی مێ و ژیانی مێ فەرامۆشكراوە، لەبەرئەوەی لەم سیستەمەدا رستێك سیفات و خەسڵەتی جوان و پۆزەتیڤ بەنێر بەخشراوە لەوانە مەخلوقێكی عاقڵ و كامڵ و تێگەیشتووە، چالاك و بەهێزە، دەسەڵاتدارە و توانای بەڕێوەبردن و دەستەبەركردنی پێداویستیەكانی خێزانی هەیە.. لەبەرانبەریشدا رستێك سیفات و خەسڵەتی دزێو و نێگەتیڤ دراوەتە پاڵ رەگەزی مێ رێك پێچەوانەی ئەمانەیە، بۆیە دەكرێت بڵێین سیستەمی پاتریاركی سیستەمێكی رەگەز پەرستی و ناهیومانیە، چونكە مرۆڤایەتی تەسكدەكاتەوە سەر رەگەزی نێر.

دووەم: لەبەرئەوەی لەسیستەمی پیاوسالاریدا پیاو زاڵ و فەرز دەكرێت بەسەر ژندا، پیاو پلەیەك و ئافرەتیش پلە دوو، پیاو سەنتەرو ژنیش پەراوێز، پیاو گرنگ و ژنیش ناگرنگ دەكرێت، ئەمەش بەسروشتی خۆی دەچێتە سەر ئەرك و ماف، بەردەوام پیاو رۆڵ و مافی زیاترە لەژن، دەنگ و رەنگی زیاترە لەژن، لەبەرانبەریشدا مافی كەم بەژن بەخشراوە و چوارچێوەیەكی تەسك بۆ ئیشكردن و رۆڵگێڕانی

جێهێشــتراوە, کەواتــە دەکرێــت بڵــێین سیســـتەمی پاتریارکی سیستەمێکی نایەکسان و نادادپەروەرە.

ســـێیەم : لەسیســـتەمی پیاوســـالاریدا تـــەنها ئیرادەوحەزو ئارەزووی پیاو لەبەرچاو دەگیرێت, هی ئـەوانیتر(ئـافرەت.. منداڵـەکان) دەسـەپێنرێت, ئـەم چەپاندنە لەدەرەنجامدا مرۆڤی ناتەندروست بەرهەم دەهێنێت, مرۆڤێک لێوان لێو لـەگرێی دەروونی, لەهەڵچوون و ڕق و کینە, مرۆڤێک بەردەوام پرسی تۆڵەسەندنەوەی لەهزردایە, بۆیە دەشێت بڵێین سیستەمی پیاوسالاری کارگەی بەرهەمهێنانی مرۆڤی ناتەندروستە.

چـوارەم: لەبەرئەوەی لەم سیستەمەدا باوک خاوەنداریێتی دەکات و ئەوانیتر(منداڵ و ژن) بەمومتەلەکاتی خۆی دادەنێت, بەمەش ئەوانیتر لەمرۆڤایەتی خاڵی دەکاتەوەو شوناسی کەلوپەلبوون و ئامێربوونیان پێدەبەخشێت, بەمانایەکیتر باوک وەکومرۆڤ سەیری ئەوانیتر ناکات و هەوڵدەدات وەکو ئامێرێک بەکاریان بهێنێت بۆ دەستەبەرکردنی خواست و ویستە تەنهاکانی خۆی, بۆیە دەشێت بڵێین ئەمە سیستەمێکی نائینسانی و ناعەقڵانیە.

پێنجەم: لەبەرئەوەی باوک لەهەممی پاراستنی دەسەڵات و هەچی زیاتر قایمکردنی شوێن پێیەتی, لەهەممی فراوانکردنی هەیمەنیەتی, لەهەممی کۆنترۆڵکردنی ئەوانیتردایە, بۆئەوەی جۆرێک لەژیان بژێت کەوابەستەی تێرکردنی ویست و ئارەزووە تەنهاکانی ئەوە, بۆیە هەردەنگێک و رەنگێکی نوێ بۆ هێنانەئارای جۆرێکیترو سیستەمێکیتری ژیانکردن جیا لەوەی باوک دەیخوازێت و فەرزی کردووە, ئەوا یەکراست هەوڵی خنکاندن و سڕینەوەو لەناوبردنی بۆ دەدرێت, بەمەش دەتوانین بڵێین سیستەمی پاتریارکی سیستەمێکی ئیرادەکوژە.

واتێدەگەم ئەگەر زیاتر لەم سیستەمە وردبینەوە ئەوا رەنگە خاڵ و لایەنی نێگەتیڤتر تیایدا بدۆزینەوە, وەلێ ئێمە لێرەدا بەووەندە دەوەستین.

"سەرەنجامی سیستەمی پاتریارکی"

سیستەمی پاتریارکی لەهاتنەبوونیدا هۆکارگەلێکی یارمەتیدەر ئامادەیی هەیە, یەکێک لەگرنگترین و کاریگەرترین هۆکار بوونی ئایدیای جیاوازی کردنی ڕەگەزییە, واتا بوونی ئایدیای ڕەگەز پەرستیە لەنێوان مرۆڤەکاندا, بەلام ئەم ئایدیای ڕەگەز پەرستیە هەرواو لەخۆڕا نەهاتووە, بەڵکو ئەویش بۆخۆی لەدەرەنجامی بوون و ئامادەیی کۆمەڵێک هۆکار لەواقیعێکی دیاریکراو و لەسەرزەمینێکی تایبەت و لەجۆرێک ژیانی تایبەت هاتۆتەئاراوە(هەروەکو ئەوەی پێشتر روونمان کردۆتەوە). ئایدیای جیاوازیکردنی ڕەگەزی کۆمەڵێک سیفاتی دزێو و نێگەتیڤی بەڕەگەزی مێ لکاندووە, وێنەی ناشایستەو شێواوی بەڕەگەزی مێ بەخشیوەو لەنەخشەی زەینی تاکەکانی کۆمەڵگا وێناندی نائینسانی دروست کردووە, لەبەرانبەر ئەمانەش دونیایەك سیفاتی جوان و پۆزەتیڤی بەرەگەزی نێر بەخشیوە, ئایدیای جیاوازیکرنی ڕەگەزی چەندە هۆکاری بوونیادنان و بەواقیع کردنی سیستەمی پیاوسالاری بێت, ئەوا هێندەش هۆکاری درێژبوونەوەو بەردەوام بوونیەتی.لێرەوە دەکرێت بڵێین بوونی سیستەمی باوکسالاری دەسەلاتگەرا ڕاستەوانە هاوڕێژەیە لەگەڵ ئایدیای ڕەگەز پەرستی ئینسان, تاوەکو ئایدیای رەگەزپەرستی لەئارادا بێت لەنێو کەتواری ژیاندا کاریگەر بێت بەسەر تێفکریت و دونیابینی مرۆڤەکان, ئەوا سیستەم بوونی دەبێت, تاوەکو ئایدیای ڕەگەزپەرستی لەبوونیدا درێژبێتەوەو خۆی نوێ بکاتەوە, ئەوا سیستەم درێژ دەبێتەوەو خۆی نوێ دەکاتەوە, کەواتە بوونی سیستەم ڕاستەوخۆ پەیوەستە بەبوونی فکرەی ڕەگەزپەرستیانەی مرۆڤەکانی کۆمەڵگا.

بوونی سیستەم لەکەتوارێکدا رەنگە زەروور بێت بۆ سەرەتای سەرهەڵدانی, بەلام لەمەشدا هۆکارو

فاكتــەری یارمەتیــدەر هــەبووە، بــەڵام بەنــەمانی ئــەو هۆكارو فاكتەرانەو گۆڕانیان ئیدی واقیعیش دەگۆڕێت، یابەپێچەوانەوە بـەگۆڕینی واقیع هۆكـارو فاكتـەرەكان ڕۆڵیان نەمێنێت لەدروست كردنی سیستەم، لەمەشەوە دیــدگاو تێــڕوانین مرۆڤــەكان ســەبارەت بەچــۆنیەتی ژیـانكردن دەگۆڕێت، سـەرەنجام سیستەمی زاڵو باوی ژیـانكردنو بـەڕێوەبردنی كۆمـەڵگا دەگـۆڕێـت. كاتێـك سیستەمی پاتریـاركی سـەرهەڵدا كۆمـەڵگای بەشـەری واقیعێكـــی تـــاڵو بـــارودۆخێكی نالـــەبار دەژیـــا، دەســتەبەركردنی پێداویســتیە ڕۆژانەییــەكانی بــەگران دەســت دەكــەوت(لەمــەدا پشــتی بــەهێزی جەســتە دەبەسـت)، جگـە لەمـە كۆمـەڵگا خـاوەنی كولتورێـكو شارستانیەتێكی دواكەوتوو بوو، ئامێری كارپێكردنو بەكارهێنانی زۆر سادەو سەرەتایی بوو، مرۆڤ خاوەنی فكرێكـــی واپێشـــكەوتوو نـــەبوو بتوانێـــت ئـــامێرو كەرەستەی نوێ دروست بكات، تاوەكو یارمـەتی بدات بۆ دەستەبەركردنی پێداویستیەكانی، هـەروەها بوونی واقیعێكـی شــەڕانگێزیو كاولكـاری.. بــوونی هێــرش كــردنو كوشــتنو لــەناوبردنی یــەكتری ئینســانەكان هێندەی تر واقیعەكـەی تـاڵتر كردبوو(دیسان لەمەشدا مرۆڤ پشتی بەهێزی جەستە دەبەست)، بوونی ئاینو ئایـدیاو تێڕوانینــە ئاینیــەكانو ئەفســانە ئاینیــەكان لەبارەی ئـافرەتو بەخراپـەكارو كـەم عـەقڵ ڕاڤـەكردنو پیشـــاندانیان، ئەمانـــەو چـــەندێكیتریش كـــەهۆكاری ڕاســتەوخۆی ســەرهەڵدانی سیســتەمی پیاوســالارین، ئــەوا پەیوەســـتن بـــەواقیعێكی تـــاڵو كولتـــورێكی دواكــەوتوو. بــەكورتی بــوونی سیســتەمی پاتریــاركی پەیوەستە بەبوونی كولتورێكی دواكەوتوو، پەیوەستە بـەبوونی دیـدێكی ڕەگەزپەرستانەی كۆمـەڵگا، نـەمانو گۆڕانیشــی پەیوەســتە بەنــەمانو گــۆڕانی كولتــووری دواكــەوتووی كۆمــەڵگا، پەیوەســتە بــەبوونی دیــدێكی هیومانیانـەی كۆمەڵگا.لێرەوە دەتوانین هاوكێشـەیەكی گشتگیر بخەینەڕوو بۆ سیستەمی پاتریاركی ئەویش " سیســتەمی پاتریــاركی لەگــەڵ جیــاوازیكردنی ڕەگــەزی (ڕەگەزپەرستی) ڕاستەوانە هاوڕێژەیـەو لەگـەڵ دیـدی هیومانیو بەرەوپێش چوونی كۆمـەڵگاو شارستانیەت بوونی پێچەوانە هاوڕێژەیە".

بـەپێی ئـەو هاوكێشـەیە سـەرەوە ئایـا سـەرەنجامی سیســتەمی پاتریــاركی چــی بەســەر دێــت؟ ئایــا ئەگــەر حوكمی وردە وردە نەمانو لەناوچوونی بدرێت دەشێت ڕاســت دەربچــێت؟ یاپێچــەوانەكەی ڕاســتەو حوكمەكــە هەڵە دەبێت؟

ئەگەر سەفەرێكی كورت خایەن بـەناو ڕابووبۆچونو تیۆرەكـــــانی هزرمەنــــــدانو سۆسیۆلۆژیســـــتان ئەنترۆپۆلۆژیستان بكـەین (كـەلێرەدا بـواری ئـەوە نیـە)، ئـەوا ئاشكرا دەبێـت كـەوا زۆربـەیان جـەختیان لەسـەر حەتمیـەتی بـەرەوپێش چوونو گەشەسـەندنی كۆمـەڵگا كـــــردووە، لەســـــادەییەوە بـــــەرەو ئـــــاڵۆزی.. لەسـەرەتاییودواكەوتووییەوە بـەرەو پـێش كـەوتووی.. لەگوندیــەوە بــەرەو شارســتانی.. ئەمانــەش دەتــوانین بــەڕوونی لەڕاوبۆچــوونو تیۆرەكــانی ئــیبن خەلــدون، ئۆگســـت كۆنـــت، هربـــرت سبنســـر، ئـــەمیل دۆركهـایم..ئــەوانیتر بدۆزینــەوە. (هربــرت سبنســر) لەتیۆرەی گەسەشەندنی كۆمەڵگادا كەوا لەسەر فكرەی بەربژووچـــوون (ارتقـــاو) دایڕشـــتتووە پێـــی وایـــە كۆمەڵگای بەشەری بەردەوام بەرەوپێش دەچێت ئەگـەر هـەر ڕێگریـەكو لەمپـەرێك لەلایـەن مرۆڤـەكان دروسـت بكرێت بەمەبەستی نەهێشتنی ڕوودانی ئەم بەرەوپێش چوونە ئەوا هەر سەركەوتوو نابێت لەبەدەست هێنـانی ئامانجەكانی چونكە ئەمە كاتی دەبێتو كۆمـەڵگا هـەر بـەرەوپێش دەچێت، لـەم تیۆرەیـدا سبنسـر پێـی وایـە بـەرەوپێش چـوونی كۆمـەڵگا شـتێكی حەتمییـە، جگـە لەمە دامەزرێنـەری نادیاری زانستی كۆمەڵناسی (ئیبن خەلدون) باسی ئەوە دەكات، كۆمەڵگا لەحاڵـەتی گوند نشـینی لەگـەڵ بەسەرچوونی زەمەنـدا بـەرەو حاڵـەتی شارنشـینیو شارسـتانی دەڕوات، واتـا ئـەویش دەرك

بەو پێشوەچوونەی کۆمەڵگا دەکات و جەختیشی لێدەکات.. بەهەمان شێوە (ئەمیل دۆرکهایم)ی فەرەنسی خۆی لەقەرەی ئەم پرسەیە داوە و جەخت حەتمیەتی بەروپێشچوونی کۆمەڵگای بەشەری دەکات. جگە لەراوبۆچوونی ئەم سۆسیۆلۆژیستانە ئەوا بەشێك لەئەنترۆپۆلۆژیستەکانیش جەخت لەسەر ئەو مەسەلەیە دەکەنەوە بەتایبەتی ئەنترۆپۆلۆژیستەکانی قوتابخانەی گەشەسەندنی شارستانیەتەکان. هەروەها ئەگەر وردبینانە سەرنج بدەینە مێژووی نووسراو و بەپەرکراوی مرۆڤایەتی ئەوا دەبینین زۆربەی مێژوونووسان راستی ئەم حوکم و تیۆرانەی سۆسیۆلۆژستان و ئەنترۆپۆلۆژیستان دووپات دەکەنەوە، بەوەی کولتووری مرۆڤایەتی بەرەوپێش چووە، کۆمەڵگاکان گەشەیان سەندووە (دیارە ئەمە رێژەییە). لێرەوە پرسیارێك دێتەئاراوە ئەویش ئایا گەشەندن و بەرەوپێشچوونی کۆمەڵگا چ پەیوەندییەکی بەسەرەنجامی سیستەمی پاتریارکی هەیە؟ بێگومان بەرەوپێشوونی کۆمەڵگاکان دەبێتە هۆی نەهێشتن و لەناوبردنی سیستەم، ئەگەر سیستەمی پاتریارکی لەبوونیدا پشتی بەهۆکارگەلێك بەستبێت ،ئەوا بەرەوپێشچوونی کومەڵگا و بەشارستانیەت بوونی بواری مانەوە و بەردەوامبوونی ئەم هۆکارگەلانە ناهێڵێت، بەمەش بواری مانەوە و بەردەوامبوونی سیستەم ناهێڵێت. ئەگەر سیستەمی پاتریاریکی لەسەر ئەساسی جیاوازیکردنی رەگەزی هاتبێتە ئاراوە، ئەوا لەبەشارستانیەتبوون و بەرەوپێشچوونی کۆمەڵگا ئەم جیاوازیکرنە مەوداکانی تەسك دەبێتەوە، بەمەش سیستەم بەرەو نەمان دەچێت. ئەگەر سیستەمی پاتریارکی لەهاتنیدا هۆکارێکی ئابووری هەبێت بەوەی پیاو دەتوانێت لەرێگای هێزی جەستەوە پێداویستیە ژیانیەکانی خێزان دەستەبەربکات، ئەوا لەبەرەو پێشوونی کۆمەڵگا و بەشارستانی بوونی رەوشەکە بەم شێوەیە نییە، لەمەدا نەوەکو هەر پیاو بەڵکو ئافرەتیش بەئاسانی دەتوانێت پێداویستیە ژیانیەکانی خۆی و خێزانیش دەستەبەربکات، چونکە بەرەوپێشچوون و بەشارستانی بوونی کۆمەڵگا واتا بەپیشەسازی بوونی کۆمەڵگا، لەبەپیشەسازی بوونی کۆمەڵگادا ئیشکردنی مرۆڤ دەوەستێتە سەر هێزی ئامێری تەکنۆلۆژی، واتا مرۆڤ ئامێری تەکنۆلۆژی بەکاردەهێنێت بۆ ئیشکردن نەوەکو هێزی جەستەیی،لێرەوە هێزی جەستەیی ئەم بایەخ و رۆڵەی پێشتری نابێت، کاتێك ئیشکردن چووە سەر هێزی ئامێری تەکنۆلۆژی، ئەوا ئافرەتیش دەتوانێت چالاکانە بەشداری کارکردن بکات بۆ مەبەستی دەستەبەرکردنی پێداویستیەکانی خێزان، کەواتە ئافرەتیش دەتوانێت بەشداری لەلایەنی ئابووری خێزان و خۆبەرێوەبردنی خێزان بکات، لێرەوە هۆکاری ئابووری کەیەکێك بو لەهۆکارەکانی هاتنە ئاراو بەردەوامبوونی سیستەمی پیاوسالاری بواری بەردەوام بوونی نامێنێت ، بەمەش سیستەمی پیاوسارلای بەرەو نەمان و لەناوچوون دەچێت. ئەگەر هۆکارێکی سیستەمی پاتریارکی بوون و پاڵپشتی کردنی ئایدیای رەگەزپەرستی و جیاوازیکردنی رەگەزی بێت لەنێوان مرۆڤەکان ، ئەوا لەئەنجامی بەرەوپێشچوونی کۆمەڵگا و هاتنە ئارای کۆمەڵێك تێروانین و دیدگای فەلسەفی و ئینسانی تازەوە ئەوا سیستەم بەرو بێهێزی و لەناوچوون دەچێت، لەمێژووی بەشەریدا کاریگەرترین ئەو فکرە فەلسەفیەی کەوا راستەوخۆ رۆڵی گێرابێت بۆ لەناوبردنی ئەم سیستەمە ئەوا فکری فەلسەفی مارکسی بووە، ئایدیای مارکسی زەبرێکی کوشندەی لەئایدیای فەلسەفی (ئەرستۆ و جون لۆك.. هتد) داوە کەوا بەشدارییەکی کاریگەرو راستەوخۆیان هەبووە لەبونیادنان و بەردەوامبوونی سیستەمی پاتریارکی. فکرەی مارکسی جیاوازی رەگەزی نێوان ئینسانەکانی زەق کردەوە و بەشتێکی پووچ و بێبنەمای لەقەڵەم داوە، هەر بۆیە وەکو بناغەیەك بۆتە هۆی هاتنەئاراو دامەزراندی کۆمەڵێك بزاڤ و رێکخراوی ئینسانی کەوا بەرگری لەماف و ئەرکەکانی رەگەزی مێ دەکەن.

لەبەرەوپێشچوونی ژیانی بەشەرییەت کۆمەڵێك پرس و دەرکەوتە قسەی خۆیان هەیە لەسەر سەرەنجامی

سیستەمی پاتریارکی لەوانە بوونی فێمێنیزم (feminism) بزاڤی بەرگری کردن لە مافەکانی ئافرەت، پرسی دیموکراسی و یەکسانی، پرسی جیهانگیری و مافی مرۆڤ .. ئەمانە هەموویان ئاماژەن بۆ کورت بوونەوەی تەمەنی سیستەمی پاتریارکی و لەناوچوونی. لەهەموو ئەمانەی سەرەوە دەتوانین بگەینە ئەو دەرەنجامەی کەوا سیستەمی پاتریارکی سەرەنجامی نەمان و لەناوچوون دەبێت، ئەمەش ڕێژەییە و لەشوێنکاتێکەوە بۆ شوێنکاتێکیتر دەگۆڕێت.

"ئەنجامگیری"

سیستەمی پاتریارکی لەسەردەمێك و زەمەنێکی مرۆڤایەتی دروست بووە، تیایدا باوك خاوەنی دەسەڵاتی ڕەها بووە، ژیانی خێزان و کۆمەڵگا بەپێی حەزویستەکانی ئەو بەڕێوە چووە، , ئەم سیستەمە لەسەر جیاوازیکردنی ڕەگەزی واتا ئایدیای ڕەگەزپەرستی دروست بووە، لەسەر فەرزکردنی نێر بەسەر مێدا دروست بووە، هەر بەمەش بەردەوامی بەخۆیداوە، ئەم سیستەمە لەهاتنیدا هۆکارگەلێك ئامادەییان هەیە، ئەم سیستەمە سروشت و سیمای تایبەتی خۆی هەیە، کۆمەڵێك سیفات و خەسڵەت، کۆمەڵێك پرنسیپ و بەها و ئەخلاق و نۆرمی تایبەتی هەیە، هەروەها ئامرازی زەبتکردنی تایبەتی هەیە، ئەم سیستەمە کۆمەڵێك لایەنی پۆزەتیڤ و نێگەتیڤی هەیە، ئەم سیستەمە لەگەڵ بەرەوپێشچوونی کۆمەڵگا و بەشارستانی بوون و پیشەسازی بوونی کۆمەڵگا بەرەو نەمان و لەناوچوون دەچێت.

"سەرچاوە و پەراوێزەکان"

*باخۆڤن- یۆهان یەعقوب(١٨١٥-١٨٨٧) مێژوونووس و مافپەروەری سویسری، خاوەنی کتێبی(مافی دایك).

** ماکلێنان- جۆن فرگسۆن(١٧٨٢-١٨٨١) مێژوونووس و مافپەروەری بۆرجوازی ئیسکوتلەندی، نووسەری توێژەرەوەیە لەمێژووی کۆن و هاوسەرگیری سەرەتایی خێزان.

بۆ زیاتر ئاشنابوون بڕوانە : (اصل العائلە و الملكیە الخاصەوالدولە)ی فریدیك ئەنگلس.

*** مۆرگان- لویس هینری (١٨١٨-١٨٨١) زانای بەناوبانگی ئەمریکی مێژوونووس لەمەیدانی کۆمەڵگای سەرەتایی.

ئەریك فرۆم، بەناوی ژیانەوە، ل ٧٧-٧٨ ، و: ئازاد بەرزنجی.

وتوێژ لەگەڵ گێردا لێرنەر، گۆڤاری کاروان، ژمارە ١٧٣، ل ١٤١، و:شوان حەمەخان.

ئەریك فرۆم، بەناوی ژیانەوە، ل ٧٨، و: ئازاد بەرزنجی.

**** گێردا لێرنەر پسپۆر لەبواری مێژووو توێژینەوەی مێژووی ئافرەتان لەرۆژهەڵاتی کۆن- خاوەنی کتێبی(سەرهەڵدانی باوکسالاری، سەرهەڵدانی ئاگایی فێمێنیزم، ژنان لەئەمریکای سپی..هتد).

وتوێژ لەگەڵ گێردا لێرنەر ، گۆڤاری کاروان، ژمارە ١٧٣، ل ١٣٨، و: شوان حەمەخان.

بۆ زیاتر ئاشنابوون بڕوانە: زیرەك عەبدوڵڵا، گوتاری پیاوبوون،گۆڤاری بیری نوێ، ژمارە ٣١.

امام عەبدالفتاح امام، کتێبی (جون لوك والمراە)، و: ئەژین عەبدولخالق.

هەمان سەرچاوە.

هەمان سەرچاوە .

معن خلیل عمر، تاریخ فکر الاجتماعی، ل ٦١.

(ملیحە عونی القصیر- صبیح عبدالمنعم احمد) سۆسیۆلۆژیای خێزان، و: سابیر بۆکانی.

ئەریك فرۆم، بەناوی ژیانەوە، ل ٥٣، و: ئازاد بەرزنجی.

قورئانی پیرۆز، صورە النساو، ل ٨٥ ، ئایەتی ٣٤.

ڕێبوار سیوەیلی، مێژووی هزری کۆمەڵایەتی، ل ٥٤.

بۆ زیاتر ئاشنابوون بەم بابەتە بگەڕێوە بۆ: زیرەك عەبدوڵڵا، گوتاری پیاوبوون، گۆڤاری بیری نوێ، ژمارە ٣١ .

مەریوان وریا قانع، دەسەڵات و جیاوازی.

هەمان سەرچاوەی پێشوو.

گفتوگۆ لەگەڵ ئەنتوانێت فوك، کتێبی لەگەڵ عەقڵی خۆرئاوا، ل ٢١٠، و: ئازاد بەرزنجی.